

Lillian Hellman'ın *Şarlattanlar Dönemi* ile Sevgi Soysal'ın *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* İsimli Eserlerinde Muhalefet İzleği

ÖĞR. GÖR. DR. CANSET KOÇ* - ÖĞR. GÖR. DR. BERRİN DEMİR**

Öz

Bu çalışmanın amacı Lillian Hellman'ın (1905-1984) anı türündeki *Şarlattanlar Dönemi* ile Sevgi Soysal'ın (1936-1976) yine anı türündeki *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* isimli eserindeki muhalefet izleğini sosyolojik yöntemle karşılaştırmaktır. *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası sonrası Sevgi Soysal'ın tutuklu bulunduğu Yıldırım Bölge Cezaevi Kadınlar Koğuşu'nda yaşadıklarını okuyucuya aktarmaktadır. Lillian Hellman'ın *Şarlattanlar Dönemi* eseri ise soğuk savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri yönetiminin Sovyetler Birliği, komünizm ve ülkedeki sol gruplara karşı kampanyalar başlattığı sürecin bir sembolü olan Amerika'ya Karşı Faaliyetleri İzleme Komitesi tarafından tanıklığa çağırılma sürecini anlatmaktadır. Bu noktadan hareketle her iki eserde aktarılan tarihsel ve siyasi gerçeklikler ışığında 'dönemin ruhu' kuşkusuz daha anlaşılır hâle gelmektedir. Anı türündeki her iki eserde de yazarlar hayatlarının tamamını değil, bir kesitini okuyucuyla paylaşmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda her iki yazarı egemen sistem içinde muhalif kılan etkenlerin benzer olduğu görülmüştür. Yazarların, yaşadıkları siyasi ve toplumsal koşullar doğrultusunda muhalefet biçimlerinde çeşitli farklılıklar saptanmıştır. Soysal'ın muhalefetinin daha etkin, ideolojik ve bütünlüklü bir muhalefet olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: muhalefet, anı, ideoloji, rejim, izlek

THEME OF "OPPOSITION" IN *SCOUNDREL TIME* BY LILLIAN HELLMAN AND
YILDIRIM BÖLGE KADINLAR KOĞUŞU BY SEVGİ SOYSAL

Abstract

The purpose of this study is to compare the theme 'opposition' in *Scoundrel Time* by Lillian Hellman (1905-1984) and *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* by Sevgi Soysal (1936-1976) via sociological method. *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* conveys to the reader what happened in the Yıldırım Bölge Cezaevi Kadınlar Koğuşu, where Sevgi Soysal was detained after the Military Memorandum of March 12, 1971. Lillian Hellman's *Scoundrel Time* describes the process of being summoned to testify by the Anti-American Studies Committee, which is a symbol of the process by which the United States administration launched campaigns against the Soviet Union, communism and leftist groups in the country during the cold war. From this point of view, the 'spirit of the era' undoubtedly becomes more understandable in the light of the historical and political realities conveyed in both works. The authors do not share all the details in their lives, but a section of them with the reader in both works in the

* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu ckoc@ogu.edu.tr, orcid: 0000-0002-4360-6614

** Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, berrin.kahraman@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4746-2785

Gönderim tarihi: 24.09.2021

Kabul Tarihi: 04.12.2021

genre of memoir. As a result of this study, it has been seen that the factors that make both authors opposing within the dominant system are similar. In line with the political and social conditions in which the authors live, various differences were determined in their opposition forms. It has been detected that the opposition of Soysal is more effective, ideological and holistic opposition.

Keywords: opposition, memoir, ideology, regime, theme

1. GİRİŞ

Edebî metinler toplumsal, tarihsel ve siyasal olgu ve olaylara bakmayı, bu gerçeklikleri doğru ve derinlikli bir bakış açısıyla kavramayı sağlar. Edebî eserlerin, tarihin ve siyasetin aynası işlevini gösterdiği söylenebilir. Edebiyatta anı türü, insanların başından geçen veya kendi dönemlerinde ortaya çıkan olay ve olguları bilgilerine, çıkarımlarına, gözlem ve izlenimlerine bağlı olarak anlattığı düzyazı biçimi olarak adlandırılır (bkz. Özdemir, 1999, s. 190). Karşılaştırmalı Edebiyat biliminin alt çalışma alanlarından olan ‘anı edebiyatı’, bu bağlamda iki farklı edebiyatın iki yazar üzerinden dönemin baskın rejimlerindeki muhalefet izleği geçmişini panoramik bir şekilde karşılaştırmayı mümkün kılar.

Çalışmada sosyolojik eleştiri yöntemi kullanılmıştır. Moran’ın tanımıyla sosyolojik eleştiri, “edebiyatın kendi başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket eder. Yazarı, eseri ve okuru sosyal koşullar belirlediğine göre yapılacak iş bir bilim adamı gibi davranmak ve bu koşullar üzerine eğilerek sanatla ilgili sorunları açıklamaktır.” (Moran, 2003, s. 83) Bu eleştiri yönteminden, eserlere yansıyan o dönemin izlerine ulaşmada faydalanılmıştır. Bu bağlamda, anı türündeki her iki eserde egemen sisteme muhalefetlerine neden olan etkenler, muhalefet etme biçimleri, muhalefet mücadelelerindeki sonuca dikkat çekilmek istenmektedir.

Lillian Hellman

Her iki eserin biçimsel ve anlatsal özelliklerine bakıldığında, 1976 yılında yayımlanan *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*, 44 bölümden oluştuğu görülür. Eserde, anılar bir öykü tarzında ve bütünlüklü bir biçimde verilmektedir. Sosyal, cezaevindeki kadınları ve yaşamlarını zorluklarıyla, acılarıyla ve traji-komik yönleriyle, güçlü gözlem gücü ve kavrayış biçimiyle, gerçek ve yer yer ince alaycı bir yöntemle aktarır. Anı türündeki bu eser, dönemin siyasetinin baskıcı uygulamalarını detaylandırarak ortaya koyar. Sosyal'ın, eserinde bir kara mizah özelliği olan yer yer sert ve ironik bir dil kullandığı söylenebilir. Yazar, kendini

olabildiğince dışarıda tutarak ayrıntıların objektif biçimde ortaya çıkmasını sağlar ve anılarını sürükleyici biçimde okuyucuya aktarır. Sosyal, olaylar ve kişiler karşısında kendini soyutlayarak tanık olduğu yaşantıların ayrıntılarına odaklanır. Anı türündeki bu eseri 12 Mart döneminin en tutarlı ve tarafsız eserlerinden biri olarak kabul edilir (bkz. İdil, 1990, ss. 105-107). Sosyal'ın anıları bireysel duyguların dışavurumundan ziyade daha çok sisteme muhalif politik kadın tutukluların yaşadıklarını ve dönemi anlatan politik amaçlı bir belge niteliği taşır: *Hapishane anıları, pek de kişisel deneyimleri anlatan literatür karakterinde değil, tersine politik, sarsıcı etki yapması istenilen bir doküman olarak düşünülmüştür. Bu nedenle de konunun merkezinde, hapsolmanın onda yarattığı ruhsal durumu ve duyguları değil, tersine hapishanedeki durumun açık olarak yapılmış, dokunaklı anlatımı bulunmaktadır* (Furrer, 2004, s. 148). Yazar, anılarında kendine değil yaşanan ve yaşatılanlara ışık tutmaya çalışır. Öznellikten nesnellığe geçilen bu yazım tarzında ortaya konan eser bir nevi belge niteliği de taşır.

1976 yılında yayımlanan Hellman'ın *Şarlatanlar Dönemi* adlı eseri ise bölümlere ayrılmaz ve yazar, doğrusal bir anlatımla anılarını aktarır. Anı türündeki bu eser de ironik ve yer yer öfkeli bir dil barındırır. Sosyal'ın aksine, Hellman'ın anı türündeki bu eserinde öznellik mevcuttur. Onun anıları, Sosyal'ınkiler kadar öykü tadı vermez ve daha çok bir yazarın iç döküşü olarak değerlendirilebilir. Hellman'ın anılarının merkezinde, sisteme muhalif bir yazarın baskıcı bir dönemde yaşadıklarının ve duygularının dışa vurulması yer alır. Yazar anılarını aktarırken kendi bireysel, etik kaygılarını merkeze alır ve politik kaygılarla hareket etmez. Anılarında, Sosyal'a göre kişiliğini, duygu dünyasını ve içsel hesaplaşmalarını daha çok paylaştığı görülebilir.

Bu çalışmada ilk olarak, muhalefet kavramı, içeriği ve muhalefet türlerine yer verilecektir, çalışmanın sonunda da anı türündeki her iki eserdeki muhalefet izleği sosyolojik eleştiri yöntemi ile karşılaştırılacaktır.

2. MUHALEFET KAVRAMI, İÇERİĞİ ve MUHALEFET TÜRLERİ

'Muhalefet' kavramı, ele alınan her iki eserde de ortak bir izlek olarak yer alır. Muhalefet gerek günlük hayatta gerekse siyaset biliminde sıklıkla duyulan ve kapsam, içerik ve nitelik bağlamında tanımlanması bir hayli zor olan kavramlardan biridir. İslamoğlu'nun aktarımıyla *muhalefet genel olarak aykırılık, bir düşünce, fiil veya harekete karşı durma, başka türlü olma, karşıtlık* gibi temelde aynı anlamı içeren kelimelerle açıklanmaktadır (İslamoğlu, 2004, s. 19). Turgut, genel olarak muhalefet ve muhalif kavramlarını şöyle tanımlamaktadır:

Muhalefet, 'bir görüşe, bir tutum ve davranışa karşı olma', 'uymama', 'başka türlü olma', 'karşıtlık' gibi temelde aynı anlamı içeren değişik kelimelerle açıklanırken; bunu yapanlar, yani 'uymaz', 'karşıt', 'aksi taraf', 'aksi fikirde olanlar' da muhalif kelimesiyle gösterilirler. Bu anlamda muhalefet, en küçük birim olan aileden başlamak üzere toplumsal yaşamın her düzeyinde gözüktür. Çünkü temelde sosyo-ekonomik çıkar ya da salt değer çatışmalarının yattığı görüş ve tutum farklılıklarından kaynaklanır [...] Muhalefet, kuramsal düzeyde veya pratikte yalnızca fikir anlaşmazlığıyla sınırlı kalmayıp, bu anlaşmazlık yüzünden eylem düzeyinde ortaya çıkabilecek çatışmacı hareketleri de kapsar [...] Siyasal muhalefet kavramı ise, genel muhalefet kavramının siyasal perspektifle tanımlanmasıdır [...] Muhalefet olgusu ve muhalifler kendi çevrelerinden çıkıp var olan toplumsal ve ekonomik yapıyı, siyasal rejimi, onun somut öğelerini hedef aldıkları, bunlardan birine, birkaçına veya hepsine yöneldikleri andan itibaren kavramın siyasal niteliğin büründüğü açıkça gözlenir (Turgut, 1984: 3-4).

Görüldüğü gibi, muhalefet kavramının özünde karşı çıkma, reddetme, direnme ve değişim isteği gibi güdüler yatar. Muhalefet edilen olgu, muhalefet etme biçimleri ve muhalefet edenler çeşitlilik gösterebilir. Siyasal muhalefet bağlamında bakıldığında, yasal/yasal olmayan partilerce ya da örgütlü/örgütsüz kişi/topluluklarca siyasal rejime veya sosyo-ekonomik ve toplumsal düzene, siyasal iktidarı kontrol eden ya da siyasal iktidarı elinde bulunduran kişi ya da gruplara ya da baskıcı yöneticilere ve baskıya karşı olma, direnme veya değiştirme hedefini kapsar.

Farklı muhalefet anlayışları ve çeşitlerinden söz edilebilir. Bunlardan ilki, anayasal ve anayasal olmayan muhalefet anlayışlarıdır. Bir muhalif hareket, kurulu anayasal düzene uygun ise "anayasal muhalefet", mevcut düzene uygun değilse "anayasal olmayan muhalefet" olarak değerlendirilebilir. Bir diğer tür ise "sistem içi" ya da "sistem dışı muhalefet" kavramlarıdır. Bir muhalif hareket, mevcut siyasal rejimi ve sosyo-ekonomik yapıyı mevcut anayasal düzene göre yasa dışı yollardan ve zor kullanarak değiştirmeyi amaçlıyorsa "sistem dışı muhalefet", kurulu sistemde kökten bir değişiklik amaçlamaksızın sadece iktidar erkinin değişmesini ya da politika değişikliğini amaçlıyorsa ve mevcut anayasaca meşru kabul edilen yollarla mücadeleyi savunuyorsa "sistem içi muhalefet" olarak nitelendirilir. Bunların dışında, yapısal ve yapısal olmayan muhalefet türlerinden de söz edilebilir. Yapısal muhalefet; var olan siyasal rejimde ve sosyo-ekonomik düzende kökten olsun ya da olmasın herhangi bir değişikliği hedefleyen muhalefet biçimidir. Yapısal olmayan muhalefet ise, iktidar erkinin değişikliğini veya iktidar politikasında değişiklik veya her ikisini birden amaçlar. (bkz. Kirman, 2006, ss. 14-15).

Çalışmada incelenen anı türündeki her iki eserin yazarlarının muhalefet anlayışlarında bazı farklar görülür. Hellman'ın muhalefeti, dönemin mevcut anayasal düzenine uygun olarak nitelendirilebilir. Hellman muhalefet etme biçimiyle, dönemin mevcut siyasal rejimi veya sosyo-

ekonomik yapıyı yani sistemi kökten değiştirme amacını taşımaz. Onun muhalefet anlayışı, mevcut iktidar erki tarafından sürdürülen politikaların değişikliği üzerine kurulu olduğu ve meşru mücadeleyi içerdiği için 'sistem içi muhalefet' olarak nitelendirilebilir. Soysal'ın muhalefetinin ise düzene uygun olmayan muhalefet anlayışı olduğu söylenebilir. O, askeri darbe döneminin dayattığı siyasal sistemin değişmesini talep eder. Başka bir deyişle sahip olduğu muhalefet anlayışı, askeri darbe yoluyla iktidar erkini ele geçirenlerin sürdürdüğü politikaların kökten değişimini ve bunlara karşı mücadeleyi içerir. Bu bağlamda da sergilediği muhalefet anlayışı 'sistem dışı muhalefet' olarak adlandırılabilir.

Sevgi Soysal

3. YAZARLARI MUHALİF KILAN TOPLUMSAL ve SİYASAL ETKENLER

Sol bir politik kimliğe sahip Soysal ve Hellman, dönemlerinin hâkim düşüncesine muhalif bir tavır sergilerler. 1970'ler Türkiye'si, komünizmin en büyük tehdit olarak algılandığı, toplumsal muhalefetin, hareketlenmelerin siyasal erk ve ordu tarafından şiddetle bastırıldığı bir dönem özelliği gösterir (bkz. Cem, 1980, s. 29). Soysal'ın muhalifliğinde bu dönemin etkisi büyüktür. O, bu dönemin siyasi anlayış ve uygulamalarına muhalif bir duruş sergiler. Yazar, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası sonrası siyasi

gerekçelerle iki kez cezaevine girer ve süreçlerde de dönemin farklı sol muhalefet anlayış ve gruplarını gözlemleme olanağı bulur.

Benzer biçimde, 1950'ler ABD'sinde komünizm ve komünist ülkeler kurulu düzene yönelik birer tehdit olarak algılandığı ve bunlar ile mücadele edildiği 'soğuk savaş' dönemi yaşanır. Bu dönemde ülkede her türlü politik muhalefet 'komünizm suçu' yaftasıyla damgalanır. Hellman da siyasi erkin uygulamalarına muhalefet eder ve bu yüzden bir sorgulamaya uğrar. Hellman'ın yine *Şarlatanlar Dönemi*'nde aktardığı gibi; Amerika Karşıtı Faaliyetleri Soruşturma Komitesi, öncelikle sanat dünyasında görüşlerinden hoşlanmadıkları kişileri kara listeye alır ve bir yıldırma politikası yürütmeye başlar. Bu doğrultuda da geçmişinde herhangi bir sol gruba sempatisi olanlar bile ifadeye çağrılır ve arkadaşları hakkında ifade vermedikleri takdirde de kendilerine psikolojik ve ekonomik şiddet uygulanır.

Anı türündeki bu eserinde görüldüğü gibi, Hellman'ın muhalif kimliğinin oluşmasında dinsel kimliğinden dolayı yaşadığı ve tanık olduğu ayrımcılık ve ötekileştirmenin de etkisi bulunur. O dönem Almanya'da Nazizm yaygınlaşmaya başlar ve yazar anti-faşist ve anti-nazi hareketlerine destek verir. Kendi de ifade ettiği gibi o, ilk kez Almanya'da Yahudi olduğunu kavrar:

Bilmiyorum tam hangi yıldır, ama asiliğimin birkaç tane taze, diri siyasal kök sürdüğünü keşfettim. Galiba üniversiteye yazılmak için Almanya'ya gittiğimde Bonn'da. Nasyonal Sosyalizm'le karşı karşıya geldiğimde oldu bu değişim. Dinlediğim söylevleri

kavrayabilmem aylarca sürdü. O zaman ilk kez, Yahudi olmak düştü aklıma. Üstelik dinlediklerim, yalnızca anti-semitizm propagandası da değildi, yaşitlarımın dudaklarından umut dolu fetih, işgal yaygaraları, savaş gümbürtüleri yükseliyordu (Hellman, 1977, ss. 44).

Hellman ve Soysal'ın yaşadığı dönemler bazı benzer unsurlar taşısa da pek çok farklılığı da barındırır. Öncelikle, 12 Mart 1971 askerî bir muhtıra sonrası, anayasal hakların ve demokrasinin rafa kaldırıldığı bir dönemdir (bkz. Cem, 1980, ss. 434). Soysal anılarında bu dönemi "faşizm" olarak adlandırır ve bu anı kitabı aracılığıyla 12 Mart dönemine bir ayna tutmaya çalışır.

Hellman'ın yansıttığı dönem ise ABD'de soğuk savaş döneminde başlatılan psikolojik bir harekât olarak adlandırılabilir. Komünizmin ideolojik olarak baş tehdit kabul edildiği bu dönemde komünist olduğu ya da komünizm propagandası yaptığı düşünülen insanlar sorgulanır, bir kısmı tutuklanır ve büyük bir kısmına da psikolojik ve ekonomik şiddet uygulanır. Yazarın da aktardığı gibi, muhalif olduğu varsayılanlara yaşatılan yoğun bir baskı döneminden söz edilebilir:

Hiçbir yasa dışı eylem, suç göstermeden, hatta bireysel yanıt mekanizmasının işlemesine bile olanak tanımadan, Hükümet, sürüyle örgütten herhangi birine katılmış herhangi bir yurttaş, hain diye damgalamakta serbestti [...] Hükümet, mahkeme salonlarında bile savunmak gereğini duymadığı toplu ve kaypak bir suçlamaya girişmişti. Artık elinde liste olan her yurttaş, Birleşik Devletler Hükümeti'nin yetki belgesine sahipmiş gibi canının çektiği yurttaşla dilediğiince kara çalabilirdi" (Hellman, 1977, s. 8).

Her iki yazar da ülkelerindeki o dönem hâkim politikalara eleştirel bakıp muhalif bir duruş sergilerler.

4. YAZARLARIN MUHALEFET ETME BİÇİMLERİ

Hellman'ın, egemen siyasal ve toplumsal anlayışa bütünlüklü, ideolojik bir bakış açısıyla, bir çözüm yolu arayışıyla değil, yozlaşmış, bozulmuş bir toplumsal düzende vicdanın, erdemin ve onurun hâlâ geçerli olabileceğini varsayan "öznel" bir anlayış içinde muhalefet ettiği söylenebilir. Kendini sosyalist olarak adlandırırsa da ideolojik, örgütlü bakış, direnme biçimi ve muhalefetin Hellman'a uzak olduğu görülür. O örgütsüz, pasif, bireysel, anayasal, sistem içi ve parlamento dışı bir muhalefet sergiler: *Bu yılın modasına uymak amacıyla vicdanımda gerekli kesip biçimleri yapamam. Yapmayacağım da* (Hellman, 1977, s. 34). Yazar, dönemin baskı mekanizmasını daha çok kişilerin varlığına, kötülüklerine, fırsatçılıklarına ve yalanlarına bağlar. Sistemi değil, çoğunlukla bunu uygulayanları eleştirir. Sistemin uygulayıcılarını *siyasi alçaklar çetesi* (a.g.e., s. 138), *kokuşmuş, hak hukuk tanımayan adamlar* (a.g.e., s. 132) olarak niteler. Hellman kendi muhalefetini, bir anlamda *kişisel namus* (a.g.e., s. 118) boyutunda ele alır. Onun dönemin hâkim ideolojisini çok da bütüncül bir açıyla yansıttığını söylemek zordur.

Soysal'ın ise, egemen siyasal ve toplumsal düzene karşı daha bütüncül bir perspektifle muhalefet ettiği söylenebilir. O, yaşanan o dönemi kişilerden kaynaklı değil bir sistem sorunu olarak algılar ve buna karşı birlikte mücadele etmeyi savunur:

Çorap söküğü gibi gidiyor tutuklamalar. İşkence, mertlik çemberini kırıyor. Mertlik yetmiyor. Dürüstlük, inanç, atılganlık, yüreklilik yeterli değil işkenceye direnmek için. Nice üstün nitelikte donansalar da insanların tek başlarına kırabilecekleri bir çember değil bu. Bu, ancak yığınların gücüyle etkisiz kılınabilecek, gittikçe ufalıp gücünü

yitirebilecek bir çember [...] Bir doğa afetine dönüşüyor işkence. İnsan yutan bir girdaba. İnsanlar tek tek girdabın gücü karşısında ne yapabilirler (Soysal, 1977, s. 113).

Soysal, o dönem bir siyasal örgüte bağlı olarak hareket etmese de Hellman'ın aksine, aktif, parlamento dışı, toplumsal, sistem dışı bir muhalefet seyri izler. Özerk yanını koruması, herhangi bir sol siyasal fraksiyona bağlı olmaması koşušta zaman zaman *küçük burjuva entelektüeli* (a.g.e., s. 126) olarak adlandırılmasına yol açar. İdil, alıntıda Soysal'ın bu muhalefet biçimini destekler niteliktedir:

Abartısız yaklaşımıyla Sevgi Soysal, yapılanları sınıflar arası çatışmaların göbeğine oturabilmiştir. Eğer, başka bir sınıfa karşı savaş veriliyorsa, karşıdakilerin boş durmadığını, kendi yöntemleriyle savaşı kazanmak için mücadele edeceklerini bilmemiz gerektiğini anımsatır yazılarında. Ortada bir kavga vardır ve egemen olan taraf kavganın gereği yöntemleri kullanmaktadır. Kişilere değil, kişileri o hale getiren düşünceye savaş açmaktır gerekli olan (İdil, 1990, 16).

Her iki yazarın da yakınlık duydukları ideoloji ve dönemlerinin siyasal örgütlenmelerin bazı anlayışlarına da yeri geldiğinde muhalefet ettikleri görülebilir. Soysal, avluda spor yapmak isteyen kadın tutuklulara erkek tutukluların tepki göstermesini ve kadınların onları dinlemesini açıkça eleştirmektedir: *Yahu, erkek tayfasının buyurduğuna uyup durmasanıza, sizin kendi kafanız yok mu? Tabii bu görüşlerim, 'feminist' bulunuyor* (Soysal, 1977, s. 221).

Hellman da aynı biçimde yakınlık duyduğu komünistlere kimi zaman muhalefet eder. Bu durum eserden alıntıyla örnekleme gerekirse: *Bizim yerli komünistlerin en büyük yanılığları, Ruslara öykünmeleri idi, bambaşka bir insan soyuydu Ruslar, bambaşka bir tarihleri vardı. Amerikalı komünistler, Rusların kuram ve uygulamalarına ateşli bir âşık gibi sarıldılar* (Hellman, 1977: 93). Hellman ile Soysal'ın en belirgin ortak özelliği herhangi bir siyasi örgütlenmeye bağlı olmamalarıdır. Her iki yazar da hem kendilerine hem de yakınlık duydukları ideolojiye ve kişilere eleştirel ve nesnel bakabilmişlerdir.

5. YAZARLARIN MUHALEFET EDERKEN KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR ve ÖDENEN BEDELLER

Sevgi Soysal 12 Mart 1971 sonrası iki kez cezaevine girer. Bayrak'ın da belirttiği gibi *Sevgi Soysal'da hapisane demek, bir anlamda toplumun küçültülmüş bir kesitin oluşturan tutukluluktan ve tutuklu insandan giderek düzenle ve kişilerle hesaplama demektir* (Bayrak, 1976; Akt. Koç, 2012, s. 809). Soysal, ilk olarak yanında kimlik olduğu hâlde kimliksiz dolaşmaktan ve sıkıyönetime karşı gelmekten tutuklanır (bkz. Soysal, 1977, ss. 26). Yazar dönemin anlayışını şöyle betimler:

12 Mart'ın gelip de kazma kürek yerine insan yakmaya başladığı dönemde insan yakmanın- tutuklamakla insanlar ne kadar yakılabilirse- türlü yolları vardı. Bunlardan ilki ve en bilineni radyo ve televizyonda bangır bangır tutuklama listeleri yayınlamaktı. Bu listeler çoğu zaman şaşar, çoktan gözaltına alınmış kişinin adı, kaçakmış gibi yayınlanır durur, gözaltına alınan yakınları da –eyvah kaçmış, ya şimdi vurulursa- diye tasalanırdı. Bir de gizli operasyon listeleri vardı. Bu listeler MİT'te, merkez komutanlıklarında, kontr-gerilla örgütünde bulunur ve ortama göre uygulamaya konurdu. Sıkıyönetim mi uzatılacak, hemen bir operasyon emri çıkar ve belli listelerdeki,

belli adlar toplanıverirdi. Operasyona göre münasip bir sıkıyönetim bildirisi de yazılıverirdi artık (a.g.e., s. 7).

Görüldüğü gibi yazar, dönemi ironik bir dille anlatır. Soysal'ın ilk tutukluluğu 27 gün sürer. İkinci kez ise orduya hakarettten tutuklanıp bir yıl ceza alır. İdil'in de belirttiği gibi Soysal, toplumsal ve siyasal muhalefesinde bedel ödemiştir:

Kimi insanlar, egemen siyasal ideolojinin kendilerine yön verdiği ölçülerde davranmaya eğilimlidirler. Bu eğilimi kırabilenler ise, egemen ideolojiyle çakıştıkları için, yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadırlar; ya boyun eğeceklerdir, ki bu, kaypak bir eğilimi yok edici, ortadan kaldırıcı bir davranış değildir, ya da yaşamlarını şu veya bu şekilde feda edeceklerdir. Sevgi Soysal ikinci yolu seçmiştir (İdil, 1990, s. 15).

Lillian Hellman ise tutukluluğa kendini hazırlamasına karşın Soysal'ın aksine tutuklanmaz. Dönem, "sapık ideoloji" olarak tanımlanan komünizmin Amerikan toplumuna ve devletine karşı ideolojik bir tehdit unsuru olarak görüldüğü bir dönemdir. Egemen anlayışla iş birliği yapmayanlar ise uydurma gerekçelerle cezaevine yollanırlar ya da tam anlamıyla tecrit edilirler ya da iş yapmaları engellenir (bkz. <http://www.serenti.org/mccarthy-donemi-abd-de-cadi-avi/>). Hellman da sanat çevresinden ve toplumsal yaşamdan tecrit edilir ve iş yapamaz hâle getirilir.

Soysal, cezaevinde tanıştığı işkence gören kadın tutukluların hikâyelerini ve onlar üzerindeki tanıklıklarını aktarır:

Baskında ele geçen av, tekme tokat götürülüyordu gözleri bağlanarak. İşkence yapılan yere varır varmaz çırlıçplak soyuluyor, kanlı ve kirli bir pijama giydiriliyordu üstüne. Bu soyunma ve giydirilme faslı sırasında, birbirleriyle 'binbaşım, albayım' diye konuşan görevliler, en hafifi 'orospu' olan küfürler yağdırıyorlardı kurbanına. Kurbanın vücut özellikleri hakkında en pespaye sözcüklerle görüşlerini de bildirerek. Sonra elektrik, elektriğin ardından kova kova su, falaka, falakadan şişmiş ayaklarla su içinde yürütmeye, yere basamayanın sırtına basıp yürütme, yine elektrik, bu arada 'o', 'a', ve 's' harfleriyle başlayan küfürlerin her türlü, sonra copla tecavüz (Soysal, 1977, ss. 102-103).

Hellman'ın kendisi ya da etrafındaki kimse fiziksel bir işkence görmez. İşkenceye dair fikirlerini eserinde şöyle aktarır:

Özel durumlarda, sözgelimi işkence sırasında insanlar çözülebilir, çözülmelidirler de. [...] Savaş sırasında Fransız yeraltı örgütüne işkenceye karşı ellerinden geldiğince direnme emri verilmiş, başkalarına kaçacak zaman bırakmak için, ama işkencede ölmek ya da sakatlanmak yerine konuşmayı yeğlemeleri istenmiş. Bak, buna aklım yatıyor. Yalnız bizim burada kimse işkence görmedi, ben de kırılan kolların, yakılan dillerin manevi işkenceyle eşit olduğunu savunma modasına kapılanlardan değilim (Hellman, 1977, s 103).

Soysal'ın eserinde, işkenceyi ve işkencenin bireysel ve kolektif ne gibi etkileri olduğunu keskin gözlem gücü ile tüm ayrıntılarıyla aktardığı görülebilir. Hellman ise daha çok kendisinin ve arkadaşlarının maruz kaldığı psikolojik işkenceyi aktarır.

6. MUHALEFET YÖNTEMLERİNİN ETKİNLİĞİ

Her iki yazarın da muhalefet yöntemlerinin etkililiğine bakıldığında ortaklıklar kadar farklılıklar da görülmektedir. Soysal, sisteme olan muhalefesinde kolektifliğin, dayanışmanın

bütün gereklerini yerine getirir. Soğukkanlı, problem çözücü, paylaşımcı ve farklı sol siyasi fraksiyonlar arasında denge unsuru olmasından dolayı koğuş sözcüsü seçilir ve tutuklularla yönetim arasındaki iletişimi o sağlar. Bu oldukça zor bir iştir. Cezaevi şartları ilk dönemlere oranla günden güne kötüleşir ve ilk dönemi şaka yollu *sosyalizm dönemi* (Soysal, 1977, s. 21) olarak adlandırılır. Ancak cezaevindeki bu dönem kısa sürer ve koşullar ağırlaşır, *faşizm* (a.g.e., s. 91) dönemi başlar. Tutuklular er statüsünde kabul edilirler ve hepsi hazır ola geçmesi, selam vermesi, kendilerinden 'üstlerine' komutanım diye hitap etmeleri beklenen birer emir eridirler. Sağlık hizmeti alma hakları ihlal edilir, dayak ve işkenceye maruz kalırlar. Tutuklular tüm bunlar karşısında hep birlikte çeşitli incelikli protesto yöntemleri bulurlar. Soysal, tüm bu ağır koşullarda koğuş sözcüsü olarak cezaevi yönetimi karşısında etkili bir muhalif duruş sergiler: *Yüreğimizi ve düşüncemizi kim hizaya sokabilir? Kim hazrola durdurabilir? Önemli olan da bu* (a.g.e., s. 186). Cezaevindeki kadınlar tam bir kolektif yaşam kültürü üretirler. Forumlar düzenlenir, ortak bir karar almadan önce oylama yapılır, okunur, tartışılır, birbirlerine yabancı dil öğretirler ve kendilerine uğraşlar bulurlar. Soysal ve arkadaşları sistemin cezaevindeki dayatmacı uygulamalarına karşı kolektif ve etkin bir biçimde muhalefet ederler.

Hellman'ın ise anılarında yansıttığı kadarıyla, dışarıdaki muhalefetine genellikle yalnız olduğu görülebilir. Mahkemede onu sorgulayan kurula ifade verirken özgüvenli ve açık sözlü bir tutum sergiler. Onlara istedikleri bilgileri vermez ve kendini istediği biçimde açıklıkla ifade eder. Onun muhalefeti elbette bir cesaret ve direniş barındırır ama hâkim sistem karşısında çok da etkili olduğu söylenemez. Bireysel, sistem içi, anayasal ve pasif bir muhalefet izler.

7. SONUÇ

Bu karşılaştırmalı çalışma sonucunda, anılarını yazan her iki muhalif yazarın ideolojik bakış, yaşamdaki tavır ve tutumları arasında paralellikler olduğu kadar pek çok farklılık da saptanmıştır. Her iki yazarın da hâkim siyasal erki sorgulamak, ona karşı direnmek, muhalefet etme yolunda verdikleri mücadelede paralellikler ve bazı farklılıklar tespit edilmiştir. Yazarların sorgulama ve direnme biçimleri farklılıklar göstermektedir. Soysal aktif, toplumsal, örgütsüz, sivil, parlamento dışı bir muhalefet seyri izlemektedir. Bu muhalefetinin sonucu cezaevine girer. Hellman ise pasif, bireysel, örgütsüz, sivil, sistem içi ve parlamento dışı muhalefet etmektedir. Bu muhalefetinin sonucunda yalnızlaştırılmış ve işini yapamaz hale getirilmiştir. Onun muhalefeti sonuç alan değil, sadece karşı çıkan bir muhalefet anlayışı özelliği göstermektedir. Yazarların egemen toplumsal ve siyasal düzenin uyguladığı baskıyı değerlendirme biçimlerinde de farklılıklar mevcuttur. Soysal baskıyı sistemin varlığıyla açıklarken Hellman, baskıyı kişilerin tutumları ve varlıklarıyla açıklar.

KAYNAKÇA

- Bayrak, Mehmet. Hapishane Edebiyatı ve Sevgi Soysal'da "Tutuklu Kadın", *Politika Dergisi*, 27.11.1976.
- Cem, İsmail (1980). *Tarih Açısından 12 Mart Nedenleri, Yapısı, Sonuçları*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Furrer, Priska (2004). *Sevgi Soysal-Bireysellikten Toplumsallığa* (Çev.: Yasemin Bayer). İstanbul: Papirüs Yayınları.

- Hellman, Lillian (1977). *Şarlattanlar Dönemi* (Çeviren: Tomris Uyar). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- İdil, A. Mümtaz (1990). *Bir Sevginin Öyküsü*. İstanbul: Kavram Yayınları.
- İslamoğlu, Abdullah (2004). *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet 1908-1913*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Kirman, Emin (2006). *Çok partili Hayata Geçiş Süreci ve Türk Siyasi Hayatında Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950)*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta.
- Moran, Berna. (2003). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Olpak Koç, Canan. (2012). Sevgi Soysal ve Cezaevi günleri: Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu Romanında Birey ve Grup Psikolojisinin Doğurduğu Çatışmalar ve Uyum. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/2*. Ankara, s: 807-819.
- Özdemir, Emin (1999). *Yazımsal Türler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Soysal, Sevgi. (1977). *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turgut, Nükhet (1984). *Siyasal Muhalefet- Batı Demokrasileri, Sosyalist Ülkeler, Türkiye*. Ankara: Birey-Toplum Yayınları.
- <http://www.serenti.org/mccarthy-donemi-abdde-cadi-avi/> Erişim tarihi: 10.09.2021

